

16. Известия Екатеринославского городского общественного управления. – 1908. – №11; 1909. – №2, 7, 20; 1911. – №16, №18; 1912. – №14, 22-23; 1913. – №1-3, 22-23.
17. Екатеринославская губерния, памятная книга и адрес-календарь на 1900 год. – Екатеринослав, 1899. – 353 с. ; Екатеринославская губерния. на 1901 год. – Екатеринослав, 1900. – 577 с. ; Екатеринославская губерния. на 1903 год. – Екатеринослав, 1903. – 594 с. ; Памятная книжка Екатеринославской губернии на 1875 год. – Екатеринослав, 1875. – 165, 88 с. ; Памятная книжка и адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1889 год. – Екатеринослав, 1889. – 600, V с.
18. Обзор Екатеринославской губернии за 1874 год. – Екатеринослав, 1875. – 48, [85] с. ; Обзор... за 1876 год. – Екатеринослав, 1877. – 50, [87] с. ; Обзор... за 1891 год. – Екатеринослав, 1892. – 108, [110] с. ; Обзор... за 1902 год. – Екатеринослав, 1903. – 46, [83] с. ; Обзор... за 1903 год. – Екатеринослав, 1904. – 44, [77] с. ; Обзор... за 1909 год. – Екатеринослав, 1910. – 88, 83 с. ; Обзор... за 1911 год. – Екатеринослав, 1912. – [4], 24, [85] с. ; Обзор. за 1914 год. – Екатеринослав, 1915. – 28, [85] с.
Стаття надійшла до редакції 11.03.2011 р.

V. N. Korobka

SOURCES CONCERNED WITH THE HISTORY OF LOCAL GOVERNMENT IN YEKATERINOSLAV PROVINCE IN 1870–1914

The set of sources concerned with the history of local government in Yekaterinoslav Province of the late 19th - the early 20th century is composed of publications and materials available in the archives. Considerable part of those sources is kept in the national archives of Dnepropetrovsk, Donetsk, Zaporozhe and Lugansk Districts as well as in the Russian State Historical Archives. All the sources are divided into the following groups: 1) legal acts, 2) paper management, 3) statistics, 4) periodicals and 5) descriptions. The high representative level of the sources, their profoundness and faithfulness make it possible to get quite a clear idea of local government in Yekaterinoslav Province, its arrangement and practices in the aforementioned period.

Key words: *historical source, city government, Ekaterinoslav Province, assembly, and business documents, statistical materials, periodicals, and non-recurring descriptive and statistical publications.*

УДК 930:33(477)"1953/1964"

Ю. В. Коробка

НАУКОВІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОБМЕЖЕННЯ ПРИСАДИБНОГО ГОСПОДАРСТВА КОЛГОСПНИКІВ У РОКИ «ВІДЛИГИ»

Проаналізовано історію досліджень державної політики стосовно особистого підсобного господарства (ОПГ) селян у хрущовський період. Критичне переосмислення наукового доробку радянської історіографії надало змогу виявити у ній таку характерну рису, як залежність від політико-ідеологічної кон'юнктури. Визначено позитивний результат діяльності сучасних істориків, що сформували уявлення про життєздатність і ефективність особистих селянських господарств, а також тупиковий характер політики їх обмеження. Новітні дослідження розкрили мотивацію суб'єктів жорсткого регулювання ОПГ – прагнення остаточно позбавити селянина статусу господаря.

Ключові слова: *особисте підсобне господарство, політико-ідеологічна кон'юнктура, «відлига».*

Постановка проблеми. Суперечливість змін, що охопили українське селянство у хрущовський період обумовлює особливе значення історіографічного аналізу досліджень що висвітлювали державну політику стосовно особистого підсобного господарства (ОПГ) у 1953-1964 рр. Такий аналіз сприятиме збагаченню і поліпшенню наукового доробку в подальшому, а також пошуку нових способів розгляду теми.

Аналіз попередніх досліджень. Спеціальних історіографічних праць щодо державної політики по відношенню до ОПГ 1953-1964 рр. не створено. Наявна історіографія міститься в оглядах дисертаційних досліджень та статтях у науковій періодиці [1].

Мета статті – історіографічний аналіз вивчення державної політики стосовно ОПГ у період хрущовської відлиги.

Виклад основного матеріалу. Висвітлення дослідниками проблеми доцільності функціонування і місця у життєдіяльності та прибутках селянської родини ОПГ, а також державної політики у хрущовський період стосовно нього залежало від політико-ідеологічних умов і обставин, у яких воно здійснювалося.

У відлиговий період радянська правляча верхівка балансувала між відданістю марксистському догмату про перевагу громадського виробництва над одноосібним і реаліями суспільного життя, що вимагали нагального покращення народного добробуту. Це визначало й дослідницькі позиції і підходи до суспільствознавчого аналізу проблеми.

Термін «особисте підсобне господарство» увійшов до наукового обігу зі ст. 7 Конституції СРСР 1936 р. У ньому, як відбиток певних політико-економічних відносин, закріплювалося визначення «особистого господарства» як «підсобного» до громадського (основного) господарства.

У відлиговий історіографічний період спостерігаються дві провідні думки стосовно ОПГ. Спочатку обґрунтовувалося уміння і здатність партії правильно враховувати і творчо застосовувати ленінські ідеї щодо поєднання моральних і матеріальних стимулів до праці, необхідність і справедливість скасування сталінських утисків ОПГ для його високопродуктивного використання. Так, С. Огородник запевняв, що розвиток присадибного господарства колгоспників сприяє все більшому розширенню «колгоспної торгівлі» [2].

Далі, з кінця 50-х років ХХ ст., на основі ідеї втілення у життя ознак комуністичного суспільства, формується уявлення про необхідність піднесення тільки колективного господарства, вивільнення жителів села від праці на присадибній ділянці задля їх всебічного розвитку у вільний час.

Наприкінці 50-х - на початку 60-х років ХХ ст. радянська історична наука під впливом насадженої концепції розгорнутого будівництва комунізму розглядала ОПГ як «гальмівний чинник у справі комуністичного виховання» і «приватне господарство на присадибних ділянках» [3].

У статті В. Петренка можна простежити дві лінії міркувань. Перша, що реально оцінює об'єктивні умови, – існування ОПГ у перші післясталінські роки – економічна необхідність [4], тоді задля підвищення матеріального рівня колгоспного селянства, поміж інших заходів, було скасовано обов'язкові поставки державі сільськогосподарської продукції з дворів колгоспників. Згодом воно стає все більш не вигідним колгоспові. Друга лінія міркувань науковця, що постає у статті як неминучий вияв пошани сучасній політиці держави, – існування ОПГ залишається даниною старим звичкам селянина, який вкладає у нього багато праці, однак має мізерні прибутки і, більше того, перешкоджає добробуту. Поодинокі приклади відмови колгоспників від присадибних ділянок і продаж корів, історик тлумачить як свідчення не вигідності ведення ОПГ, і що, вгадується у тоні викладу, має стати у майбутньому типовим.

З усуненням від влади М. Хрущова змінилася державна політика стосовно ОПГ. У жовтні 1964 р. ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР ухвалили постанову «Про усунення необґрунтованих обмежень особистих підсобних господарств колгоспників, робітників і службовців», що засуджувало політику минулих літ і передбачало комплекс заходів щодо розвитку ОПГ [5].

Генералізована оцінка хрущовської політики стосовно ОПГ сформульована на березневому (1965 р.) пленумі ЦК КПРС була двійчастою: з одного боку, визнавалася незворотність курсу вересневого (1953 р.) пленуму, а з іншого – засуджувалося порушення «правильного поєднання громадських і особистих інтересів» [6].

Політичний остракізм М. Хрущова, модифікація ставлення держави до ОПГ обумовили початок нового історіографічного періоду у висвітленні хрущовської політики стосовно нього. У цей час змінюється його оцінка й у науковій літературі. Суспільствознавці підшуковують силогізми, щоб одержати висновок про соціалістичні властивості ОПГ. Так, В. Беянов визначав його, як специфічну форму особистої власності, підпорядковану суспільній власності, що служить забезпеченню особистого споживання трудящих [7]. Зустрічались і формули, як от: ОПГ – «складовий елемент соціалістичного виробництва, кооперативно-колгоспної системи» [8].

Є. Талан зазначала непересічний вплив присадибного господарства на матеріальне забезпечення колгоспників у 1953–1958 рр. Нею виокремлені числові показники «додаткових вигід», що отримали колгоспники внаслідок надання пільг і зменшення сільськогосподарського податку. Дослідниця навела переконливі відомості про сплеск у розвитку тваринництва в особистому господарстві колгоспників УРСР. На цій підставі історик твердить про державну політику, спрямовану на «зміцнення присадибного господарства» [9].

У другий історіографічний період, задля підтвердження хрущовських довільних рішень, що ігнорували реальні умови та обставини розвитку аграрного виробництва, часто використовували приклади політики стосовно ОПГ кінця 50-х – початку 60-х років. Так, у праці В. Григоровського і М. Алексеєва прослідковується цікава низка міркувань щодо становища у сільськогосподарській галузі [10].

На думку дослідників, продаж техніки машинно-тракторних станцій колгоспам у 1958 р. призвів до того, що їх затрати збільшилися більше, ніж прибутки. Це, у свою чергу, зменшило оплату праці колгоспників і негативно вплинуло на їх трудову активність. Зниження інтересу колгоспників до праці у громадському секторі, влада у той момент пояснювала їх «захопленням» ОПГ. Між іншим, розмірковують науковці, дійсність була протилежною тому, що припускалося: утиски матеріальної зацікавленості колгоспників у громадському господарстві невідворотно підштовхували їх до збільшення витрат праці в особистому господарстві за для забезпечення мінімуму життєвих засобів. Утиски ж ОПГ не могли підвищити зацікавленість колгоспників громадським господарством. А збільшення поголів'я громадського стада корів за рахунок особистої худоби населення загострило проблему кормів і визначило зниження його молочної продуктивності. Таким чином, роблять висновок дослідники, у 1964 р. країна опинилася перед фактом припинення зростання виробництва у тваринництві. Це було результатом, крім іншого, необґрунтованої політики стосовно ОПГ [11].

За нових політико-ідеологічних умов В. Петренко, відкоригувавши свої попередні погляди, реабілітує ОПГ, підкреслює велику роль доходів від нього у піднесенні життєвого рівня кожної колгоспної сім'ї, що є матеріальним стимулом для розвитку громадського виробництва [12].

У другій половині 1980-х років зароджується процес вивільнення історичної науки від жорстких ідеологічних догм та попередньо визначених методологічних параметрів. Це знаменувало новий історіографічний етап у висвітленні відлиги. Але

тональність і спрямованість досліджень за традицією задавали висновки й оцінки, з якими звертався до партії і суспільства очільник КПРС М. Горбачов.

Завдяки цьому у літературі відтворюється подвійна оцінка хрущовської аграрної політики у цілому, і стосовно ОПГ, зокрема, вже на новому рівні розуміння. З одного боку визнавалося, що спочатку її проведення підвищилася матеріальна зацікавленість працівників села. І через це, поміж іншого, сільське господарство почало рухатися вперед досить високими темпами. З другого боку, наголошувалося, що на певному етапі керівництва сільськогосподарською діяльністю постсталінським керівництвом знову з'явилися хиби, як от, – проведення в життя лівацької концепції відмирання ОПГ. Це, як і багато іншого, спричинило до втрати аграрним сектором здатності до динамічного розвитку, робило свій внесок у хід «трагедії розселення» [13].

Саме у роки перебудови аналіз помилок соціальної і аграрної політики М. Хрущова був покликаний обґрунтувати нову аграрну політику КПРС, що передбачала в ідеалі надання повної свободи всім видам господарювання на селі. Саме це тоді здавалося буде одним з елементів фундаменту демократичного соціалізму.

За підрахунками економіста І. Русінова ОПГ колгоспників відіграло значну роль у зростанні виробництва у СРСР протягом 1954-1958 рр. м'яса (53%), картоплі, овочів, молока, вовни (35-38%), яєць (87%) і махорки (93%). Такий позитивний результат дослідник пояснює низкою «прогресивних заходів» державного керівництва.

І. Русінов звернув увагу на відхід М. Хрущова від реалізму в аграрній політиці і перехід на шлях спроб подолання тих чи інших бар'єрів за допомогою різких ривків. Одним із них було усупільнення великої рогатої худоби, яке проводилося задля нарощування громадського стада, а також уявного збільшення виробництва м'яса, що мало наслідком перекриття значного джерела харчових продуктів [14].

У нових політико-ідеологічних умовах письменники більш сміливо намагалися пробудити у сучасників співчуття до долі селянина-годувальника, а також сформувати розуміння соціально-економічної неспроможності колгоспно-радгоспної системи, що було у черговий раз доведено за часів М. Хрущова. Так, А. Стріляний на невдалих зразках хрущовського керівництва сільським господарством (романтичного, на думку автора, через намагання вдихнути життя у радянську утопію) формував суспільну думку на підтримку фермерських господарств [15].

Новий період у розвитку історіографії питання державної політики стосовно ОПГ розпочався із крахом КПРС та монопольного статусу комуністичної ідеології та ознаменувався розширенням джерельної бази, концептуального світогляду, новаційними підходами. У цей час усе більш панівною у пострадянському суспільствознавстві стає думка про історичну приреченість радянської колгоспно-радгоспної системи, побудованої без приватної власності і конкуренції.

В. Баран виділив у аграрній політиці хрущовського періоду дві тенденції. Протягом 1953–1958 рр. домінував прагматичний напрям розвитку. У 1959–1964 рр. запанувала консервативна ідеологічна тенденція, що знайшло найбільш повний і яскравий вияв у питаннях розвитку ОПГ [16].

Г. Кривчик зазначив стурбованість політбюрократії зосередженням селян на роботі у власній садибі (3,3% колгоспників України у 1960 р. не брали участі у колгоспному виробництві). Подолати цю загальносоюзну проблему, на думку дослідника, М. Хрущов збирався шляхом перетворення колективного аграрного сектора на головне, а у перспективі єдине джерело доходів селянина. Звідси випливала нескладна й звична дія – штучне створення несприятливих умов для ОПГ [17].

Регіональний аспект державної політики стосовно ОПГ розглядає А. Саржан на прикладі Донецької і Ворошиловградської областей [18].

Соціально-економічну сутність ОПГ як форми економічної активності та відтворення робочої сили населення у рамках сім'ї визначено у дисертаційному

дослідженні В. Марчука. Науковець виявив конкретні форми діяльності населення у підсобному господарстві [19].

Розглядаючи радянську історію через призму концепції модернізації, О. Лейбович вбачає у реформах її владний інструмент, що діє за М. Хрущова з непередбачуваним ефектом. Розповсюдження грошового господарства на село завдяки ОПГ, на думку історика, було одним із чинників підризу коренів його патріархальності. Разом з тим, жорстка уніфікація усього господарського життя була причиною приреченості модернізації на тупиковий розвиток [20].

І. Зеленін, на підставі загальносоюзної статистики, дійшов досить суперечливого висновку, що заходи проти ОПГ не призвели до значного спаду у виробництві сільськогосподарської продукції колгоспниками у приватному секторі. Підсобне господарство, в умовах продовольчої кризи, стало реальною опорою виживання людей і на селі, й у місті [21].

В. Шестаков твердить про те, що М. Хрущов знаходився у полоні утопічної ідеї побудови комунізму, тому вбачав у ОПГ приватну власність. Він був впевнений, що при комунізмі приватної власності не повинно бути ні у кого [22].

Висновки. Таким чином, у історії дослідження державної політики хрущовської доби щодо ОПГ можна виокремити чотири періоди. Починаючи з другого історіографічного періоду, науковці виділили два етапи у її здійсненні: спочатку держава сприяла ОПГ селянина, а потім розгорнула мало виправдану кампанію усіляких утисків.

Навіть науковий доробок дослідників другої половини 60 - середини 80-х років ХХ ст., попри його ідеологічну і методологічну обмеженість (що впливала з підтвердження ними історичної обумовленості й перспективності колгоспно-радгоспного ладу), допомагає виявляти та оцінити позитивні й негативні властивості зазначеної проблеми.

Новітні дослідження розкрили мотивацію суб'єктів жорсткого регулювання ОПГ (прагнення остаточно позбавити селянина статусу господаря), а також дискримінаційну політику держави щодо українського села, у межах якої воно здійснювалося.

Подальше наукове освоєння проблеми ОПГ колгоспників УРСР у добу хрущовської «відлиги» має перспективу розвитку на шляху створення конкретно-історичних досліджень. Зокрема, потребують вивчення результати впливу обмежень на обсяги виробництва в селянських садибах.

Список використаної літератури

1. Трофимов А. В. Советское общество 1953–1964 годов в отечественной историографии: политика и экономика: автореф. дис. на соискание научной степени д-ра ист. наук / А. В. Трофимов. – Екатеринбург, 1999; Марчук В. В. Особисті підсобні господарства в соціально-економічному житті України (II половина 40-х – середина 60-х рр. ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук / В. В. Марчук. – Запоріжжя, 2007. – 21 с.
2. Огородник С. Піднесення добробуту українського народу в післявоєнні роки / С. Огородник. – К., 1957. – С. 31.
3. Крестьянство в годы упрочения и развития социалистического общества, 1945 - конец 50-х годов / Отв. ред. И. М. Волков. – М., 1988. – С. 15.
4. Петренко В. С. Підвищення добробуту як вирішальна умова зростання культурно-технічного рівня колгоспного селянства (вересень 1953-1961 рр.) / В. С. Петренко // 3 історії соціалістичного будівництва на Україні (1934-1961). – К., 1963. – С. 147.
5. Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. – Т. 5. – М., 1968. – С. 517.

6. Про невідкладні заходи по дальшому розвитку сільського господарства СРСР. Пленум ЦК КПРС. 24-26 березня 1965 р. // КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. Т. 8. 1959–1965. – К., 1981. – С. 480.
  7. Белянов В. А. Личное подсобное хозяйство при социализме / В. А. Белянов. – М., 1970. – С. 53.
  8. Колгоспи Української РСР в період завершення будівництва соціалізму (1951–1958 рр.) / Є. П. Талан. – К., 1966. – С. 132–133.
  9. Григоровский В. Е. Личное хозяйство колхозников, рабочих и служащих в СССР / В. Е. Григоровский, М. А. Алексеев. – Ленинград, 1968. – 99 с.
  10. Там само. – С. 50–52.
  11. Петренко В. С. Село на шляхах піднесення. Зміни в складі, умовах праці і життя колгоспного селянства УРСР (1951–1969) / В. С. Петренко. – К., 1970. – С. 170.
  12. Сургай Г. І. Сільське господарство України: Уроки минулого і сучасний аграрний курс / Г. І. Сургай. – К., 1991. – С. 78–99.
  13. Русинов И. В. Аграрная политика КПСС в 50-е - первой половине 60-х годов: опыт и уроки / И. В. Русинов // Вопросы истории КПСС. – 1988. – №9. – С. 37–38, 44, 47.
  14. Стреляный А. Последний романтик / А. Стреляный // Дружба народов. – 1988. – №11. – С. 190–228.
  15. Баран В. К. Україна 1950-1960-х рр. : еволюція тоталітарної системи / В. К. Баран. – Львів, 1996. – С. 158.
  16. Кривчик Г. Г. Українське село під владою номенклатури (60-80-ті рр. ХХ ст.) / Г. Г. Кривчик. – Донецк, 2001. – С. 87.
  17. Саржан А. Социально-экономические и политические процессы в Донбассе (1945-1998): Монография / А. Саржан. – Донецк, 1998. – С. 92–93.
  18. Марчук В. В. Вказана праця.
  19. Лейбович О. Л. Реформа и модернизация в 1953 – 1964 гг. / О. Л. Лейбович. – Пермь, 1993. – С. 7, 179–180.
  20. Зеленин И. Е. Аграрная политика Н. Хрущева и сельское хозяйство / И. Е. Зеленин. – М., 2001. – С. 144, 275.
  21. Шестаков В. А. Социально-экономическая политика советского государства в 50-е – середине 60-х годов / В. А. Шестаков. – М. : Наука, 2006. – С. 242.
- Стаття надійшла до редакції 11.03.2011 р.

Yu. V. Korobka

**SCIENTIFIC INTERPRETATIONS OF THE LIMITATIONS ON THE SIZE OF
KOLKHOZ MEMBERS' INDIVIDUAL FARMSTEDS IN THE YEARS OF THE
COMMUNIST «WARMING»**

The article presents analysis of the research in the field of state policy addressing homestead farms owned by peasants as well as by factory and office workers in Khrushchev period of the Soviet history. Comprehensive re-evaluation of the Soviet historiography's scientific legacy makes it possible to coin such a characteristic feature thereof as dependence upon the political regime and ideology. The contributor determines the positive effect of the activities carried out by today's historians, who have highlighted the vitality and the efficiency of homestead farming. The contributor also proves that the policy of suppressing homestead farmers is a point of no return.

Key words: *personal subsidiary farming, political and ideological situation, «thaw».*

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ІСТОРІЯ. ПОЛІТОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К.В. Балабанов

Засновано у 2011 р.

ВИПУСК 1

МАРІУПОЛЬ – 2011

УДК 3(05)

Вісник Маріупольського державного університету
Серія: Історія. Політологія
Збірник наукових праць
Видається 3 рази на рік
Заснований у 2011 р.

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол №7 від 30.03.2011 р.)

Головна редколегія:

Головний редактор – чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К. В. Балабанов

Заст. головного редактора – к.е.н., проф. О. В. Булатова

Члени редколегії: д.ю.н., проф. М. О. Баймуратов, д.ф.н., проф. С. В. Безчотнікова,
д.і.н., проф. В. М. Романцов, д.культурології, проф. Ю. С. Сабадаш,
д.е.н., проф. І. Г. Яремчук

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор – д.і.н., проф. В. М. Романцов

Заступник відповідального редактора – к.філос.н., доц. С. В. Янковський

Відповідальний секретар – к.і.н., доц. С. П. Пахоменко

Члени редакційної колегії: д.політ.н., проф. В. А. Войналович,
д.і.н., проф. А. В. Гедьо, д.і.н., проф. О. І. Гуржій, д.політ.н., проф. Г. І. Зеленко,
д.і.н., проф. Ф. Ігуменіду (Республіка Кіпр), д.політ.н., проф. І. Г. Онищенко,
д.політ.н., проф. М. І. Панчук, д.і.н., проф. І. С. Пономарьова,
д.і.н., проф. Ю. Д. Пряхін, д.політ.н., проф. С. Ю. Римаренко,
д.і.н., проф. В. М. Романцов, д.політ.н., проф. А. Романо (Італійська Республіка),
д.і.н., проф. О. П. Реєнт, д.і.н., проф. Н. Р. Темірова

Засновник Маріупольський державний університет
87500, м.Маріуполь, пр.Будівельників, 129а
тел.: (0629)34-60-93; e-mail: istfak_mdgu@ukr.net

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
(Серія КВ №17802-6652Р від 24.05.2011)
Тираж 100 примірників. Замовлення №469.4

Видавець МФ ТОВ «Друкарня "Новий світ"»
87510, м.Маріуполь, Красномаякська, 2; тел.: (0629)41-35-13
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №1792 від 20.05.2004

УДК 378.4(477.7)

К. В. Балабанов

ПІДГОТОВКА СУЧАСНИХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИХ ФАХІВЦІВ В МАРІУПОЛЬСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ: ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ

У статті проаналізовано досвід Маріупольського державного університету у підготовці конкурентоспроможних фахівців для ринку праці не тільки України, але й інших країн світу.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, стажування, практична підготовка.

Маріупольський державний університет (МДУ) є ровесником Української держави та був відкритий завдяки демократичним змінам у нашій країні. За 19 років Маріупольський державний університет пройшов шлях від коледжу до класичного університету.

Завдяки колосальній працелюбності та енергії, сумлінності і професіоналізму викладачів та співробітників, ініціативності та любові до знань студентів, активній допомозі та підтримці Міністерства освіти і науки України, Національної Академії педагогічних наук України, Донецької обласної державної адміністрації, чисельних українських та зарубіжних друзів та партнерів МДУ за короткий час став колицею знань у Приазов'ї, важливим науково-освітнім і культурним центром якісної підготовки фахівців у Донецькій області, одним з важливих центрів співробітництва України з зарубіжними країнами в галузі освіти, науки та культури, провідним центром духовного відродження греків України.

МДУ сьогодні – це вищий державний навчальний заклад IV рівня акредитації з сучасною матеріально-технічною базою, зі сталими і міцними міжнародними зв'язками, який здійснює підготовку висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівців за всіма освітньо-кваліфікаційними рівнями (бакалавр, спеціаліст, магістр), за широким спектром галузей знань (педагогічна освіта, культура, гуманітарні науки, соціально-політичні науки, міжнародні відносини, журналістика та інформація, право, економіка та підприємництво та ін), за 11 напрямками підготовки та 19 спеціальностями. До складу МДУ входять 6 факультетів, 22 кафедри.

МДУ одним з перших ВНЗ України у вересні 2004 року приєднався до Великої Хартії університетів у Болонському університеті. У червні 2005 року вперше на теренах України на базі Маріупольського державного університету та ДонНУ відбулось засідання Колегії Наглядової Ради Великої Хартії університетів за участю ректорів українських і європейських університетів за темою: «Перспективи розвитку української вищої школи в рамках Болонського процесу». Учасники засідання дали високу оцінку міжнародної діяльності Маріупольського державного університету.

В МДУ розроблена власна модель міжнародної діяльності, інноваційна за формою і поліфункціональна за змістом. Міжнародна діяльність допомагає розвивати матеріально-технічну базу університету, підвищувати якість підготовки спеціалістів, проводити спільні наукові дослідження.

Університет успішно втілює цю модель у життя за такими напрямками: участь у роботі міжнародних університетських структур; співробітництво з міністерствами освіти та закордонних справ, обласними адміністраціями, меріями, посольствами, університетами та громадськими фондами Італії, Греції, Кіпру, Польщі, Ізраїлю, Франції, Великої Британії, Іспанії, ФРН, Росії, КНР тощо; підготовка педагогічних

кадрів для загальноосвітніх навчальних закладів з викладанням мовами національних меншин; проведення спільних наукових досліджень; спільна видавнича діяльність; організація міжнародних наукових форумів; стажування викладачів і студентів за освітніми та науковими програмами, участь у міжнародних культурних програмах.

Щороку понад 300 викладачів та студентів МДУ беруть участь в освітніх, наукових та культурних програмах більше ніж у 20 країнах світу. За останні 5 років університет відвідали понад 100 офіційних зарубіжних делегацій з 22 країн світу, у тому числі президенти, прем'єр-міністри, депутати Європарламенту, міністри, губернатори областей, мери міст, послы, ректори та професори зарубіжних університетів. Університет відвідували: Президенти Грецької Республіки Костянтинос Стефанопулос (1997 рік), Каролос Папуляс (2008 рік) та ін.

У структурі університету успішно працюють Представництво Європейської організації публічного права, Представництво міжнародної спілки «Данте Аліґ'єрі», Міжнародний центр з навколишнього середовища, Центр гендерних досліджень і освіти, Регіональний пункт європейської інформації, Інститут українсько-грецької дружби та елліністичних досліджень, Італійський, Китайський, Ізраїльський, Грецький, Польський культурні центри.

Університет системно і послідовно впроваджує ступеневу систему професійної підготовки фахівців відповідно до принципів Болонської декларації. Розроблено та впроваджено такі інноваційні технології: професійна підготовка майбутніх учителів за двома спеціальностями («поєднаними», «подвійними»); кредитно-трансферна система організації навчального процесу (ECTS); безперервна педагогічна практика для майбутніх учителів; моніторинг якості професійної підготовки фахівців, що дозволяє забезпечити адаптацію професійної підготовки фахівців відповідно до вимог ринку праці за рахунок ефективної співпраці з роботодавцями. Ґрунтовно перероблено освітньо-професійні програми підготовки майбутніх фахівців, в основі яких гуманізація та гуманітаризація навчання, компетентнісний підхід до формування змісту; розширення варіативного компоненту; профілізація професійної підготовки бакалаврів і магістрів.

Маріупольський державний університет плідно співпрацює з Національною академією педагогічних наук України. В 2006 році було укладено договір між університетом та Національною академією педагогічних наук, який підписав президент НАПН України, академік НАН та НАПН України В. Г. Кремень. Творча та наукова співпраця спрямована на розвиток і модернізацію вищої освіти та забезпечується через проведення спільних досліджень актуальних проблем розвитку університетської освіти, якості професійної підготовки фахівців у контексті Болонського процесу. В 2006 році вперше в Донецькій області на базі МДУ відбулося спільне засідання Ради ректорів ВНЗ Донецького регіону та Президії НАПН України.

Науковці МДУ та НАПН України відповідно до укладеного договору реалізують спільні міжнародні наукові проекти. Так, у травні 2007 року МДУ спільно з Міністерством освіти і науки України, Національною академією педагогічних наук України, Міністерством освіти і релігії Греції, Кіпрським університетом і Фондом «Анастасіос Г. Левендіс» була організована і проведена широкомасштабна міжнародна науково-практична конференція «Розвиток еллінізму в Україні у XVIII - поч. XXI ст.», у роботі якої взяли участь понад 200 провідних вчених, політиків, дипломатів, журналістів з багатьох країн світу.

Великий інтерес серед учасників конференції викликали виступи на пленарному засіданні конференції: президента НАПН України, академіка НАНУ, доктора філософських наук, професора В. Кременя – «Україна XXI століття й культурна спадщина еллінізму: методологічні аспекти»; співголови комісії науково-технічного співробітництва і члена міжурядової комісії України та Греції, академіка НАПН

України, доктора технічних наук, професора А. Гуржія (нині працює Першим заступником начальника Управління гуманітарної політики Кабінету Міністрів України) – «Роль вітчизняної освіти у зміцненні українсько-грецького співробітництва»; директора фонду «Анастасіос Г. Левендіс», професора В. Карайоргіса – «Діяльність фонду «Анастасіос Г. Левендіс» щодо розвитку еллінізму в Україні», а також з доповідями виступили: Х. Дімітріу – Надзвичайний і Повноважний Посол Грецької Республіки в Україні – на тему: «Роль посольства в розвитку культурних зв'язків між Грецією та Україною»; В. Цибух – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Грецькій Республіці «Стан та перспективи українсько-грецьких двосторонніх відносин»; А. Мазаракі – ректор Київського національного торговельно-економічного університету, академік АПН України, доктор економічних наук, професор «Розвиток українсько-грецьких торговельно-економічних відносин» та ін.

Учасники – міжнародного форуму прийняли рекомендації, в яких підтримали зусилля Президента України і Кабінету Міністрів, спрямовані на розширення міжнародних контактів України і реалізацію курсу євроінтеграції. Цьому всебічно сприятиме забезпечення подальшого розвитку еллінізму як культурно-історичного явища, що впливає на всі сторони життя суспільства, сприяє гуманізації соціально-економічної системи в Україні. Для досягнення цієї мети були запропоновані засади для розробки державної програми українсько-грецького співробітництва у галузі науки й освіти, що передбачала б заснування українсько-грецької ради з науки і культурного обміну. Було запропоновано розширити та поглибити фундаментальні й прикладні дослідження з проблем українсько-грецьких відносин, розвивати творче співробітництво між науково-дослідними інститутами України та науковими центрами Греції, Кіпру й інших країн для обміну науковою інформацією.

Слід зазначити, що у різні роки в МДУ на високому рівні було проведено 5 міжнародних науково-практичних конференцій, які забезпечили значне розширення наукових і культурних зв'язків України із багатьма зарубіжними країнами.

Формування наукового потенціалу МДУ забезпечується шляхом розширення співробітництва університету з НАПН України через систему підготовки науково-педагогічних кадрів. Тільки за останні роки в НАПН України захистили кандидатські дисертації 4 викладачі МДУ і докторське дослідження Ірина Володимирівна Соколова (декан факультету іноземних мов) на тему «Теоретичні і методологічні основи професійної підготовки майбутніх учителів за двома спеціальностями на філологічних факультетах вищих навчальних закладів».

Характерною особливістю підготовки конкурентоспроможних на ринку праці фахівців високого класу у Маріупольському державному університеті є участь у міжнародних програмах, стажуваннях, практиках.

Серед програм стажувань студентів можна виділити три основні типи: навчальні, наукові та культурні. Всі ці програми мають професійну зорієнтованість і сприяють покращенню фахової підготовки випускників університету, розвитку наукового потенціалу студентів та викладачів. Тривалість програм коливається від одного місяця до повного навчального року. В них беруть участь кращі студенти університету. Важливо наголосити на тому, що більшість питань, пов'язаних з витратами на програми навчання, проживання, організацію відпочинку та культурних програм, фінансуються сторонами, які приймають наших студентів та викладачів.

Згідно з програмами міжнародних стажувань, студенти слухають лекції з історії та культури різних країн, виступають на науково-практичних конференціях, удосконалюють знання з іноземних мов, знайомляться з визначними культурними пам'ятками Афін, Берліна, Москви, Лондона, Рима, Варшави, Відня, Нікосії, Салонік, Праги, Вашингтона, Нью-Йорка та інших міст.

Перебуваючи за кордоном, студенти МДУ зустрічаються з депутатами парламентів і сенаторами, міністрами й губернаторами, мерами міст і лідерами міжнародних організацій, відомими науковцями й ректорами університетів. Вони мають прекрасну нагоду спілкуватися з молоддю багатьох країн світу, виступаючи при цьому провідниками української культури й духовності. Такі неформальні зустрічі мають велике значення для зміцнення дружніх відносин між країнами в майбутньому.

Студенти МДУ мають можливість слухати лекції видатних закордонних вчених і дипломатів.

Тільки за останні 5 років студентам МДУ прочитали лекції понад 150 відомих професорів, дипломатів, журналістів з багатьох європейських країн.

Завдяки широким міжнародним зв'язкам університету студенти МДУ також мають можливість отримати додатковий диплом одного з європейських університетів шляхом залучення до спільних наукових та освітніх проектів МДУ з міжнародними партнерами.

Серед таких програм слід звернути увагу на Європейську магістерську програму «Історія та порівняльний аналіз політичних інститутів країн Європейського Середземномор'я», яка реалізується в рамках проекту ЕРАЗМУС. До консорціуму університетів входять університети Кордобі (Іспанія), Мілану та Мессіні (Італія), Московський державний інститут міжнародних відносин – університет МЗС Росії та Маріупольський державний університет. Студенти, які беруть участь у магістерській програмі, протягом 6 місяців слухають інтенсивні курси з іспанської та італійської мов у Мессінському університеті та курси, передбачені навчальними планами магістерської програми. Протягом літніх місяців студенти проходять практику в місті Кордоба (Іспанія) та Московському державному інституті міжнародних відносин – університет МЗС Росії. Протягом листопада – грудня відбувається захист дипломних робіт за затвердженими темами, які студенти писали протягом року. За підсумками навчання студенти отримують дипломи Мессінського університету, Університету Кордобі та Маріупольського державного університету.

Спільно з нашими зарубіжними партнерами ми постійно розвиваємо педагогічні технології. Так, за сприяння Федерації грецьких товариств України тільки за останні роки 54 викладачі МДУ, а також загальноосвітніх шкіл Маріуполя і сіл Приазов'я пройшли курс навчання новим методикам викладання новогрецької мови в Кіпрському педагогічному інституті. В англійській мовній школі Фрісбі щорічно 10-15 студентів і викладачів університету проходять стажування, де їм викладають іноземні мови з використанням сучасних технологій. Аналогічно розвиваються навчальні програми і з нашими італійськими, грецькими, польськими, кіпрськими партнерами. І як результат, за останні три роки 227 студентів МДУ отримали нові знання про педагогічні технології у викладанні іноземних мов (в Італії – 130, у Великобританії – 42, у Греції – 41, на Кіпрі – 14).

Особливу роль для МДУ в розвитку спільних наукових програм відіграє співпраця з Фондом «Анастасіос Г. Левендіс», за сприяння якого щорічно 3–5 викладачів університету отримують піврічні і трьохмісячні гранти на проведення наукових досліджень в університетах Кіпру.

МДУ на своїй базі вже третій рік поспіль щорічно організовує роботу Літньої академії європейського публічного права. Її робота стала результатом плідної співпраці МДУ з Європейською організацією публічного права. Слід зазначити, що студенти університету є активними учасниками Академії Європейського публічного права, яка щороку проводиться на базі МДУ спільно із Європейською організацією публічного права (ЄОПП). Академія була створена у 1995 році. Під егідою Академії проводиться цілий ряд заходів для студентів з усього світу, які отримують можливість підвищити

свій професійний рівень, слухати лекції провідних вчених, як теоретиків, так і практиків, і за результатами отримати сертифікат міжнародного зразка.

З січня 2006 року Маріупольський державний університет є повноправним членом Європейської організації публічного права, до складу якої входять понад 50 університетів Європи. МДУ першим з ВНЗ України увійшов до складу цієї організації та був обраний до складу ради директорів ЄОПП. За рішенням ради директорів Європейської організації публічного права у вересні 2006 року на базі МДУ було відкрито представництво цієї міжнародної установи, що координує діяльність університетів країн СНД, які входять до складу організації. У 2010 році Літня академія проводилась спільно з Європейською арбітражною палатою (Брюссель). Ініціатива створення Європейської арбітражної палати виникла в ЄС. Основним завданням ЄАП є уніфікація і розвиток міжнародного арбітражу у відносинах між Східною та Західною Європою. Для створення Європейської арбітражної палати свої зусилля об'єднали професіонали з багаторічним досвідом роботи в системі міжнародного арбітражу з Бельгії, Франції, України. Міжнародна організація «Європейська арбітражна палата» зареєстрована Міністерством юстиції Бельгії.

Навчання в Літній академії європейського публічного права на базі МДУ складається з двотижневих інтенсивних курсів з європейського та порівняльного публічного права. У роботі академії беруть участь представники наукових шкіл Великої Британії, Греції, Російської Федерації, України та інших країн. Варто зазначити, що слухачами Літньої академії стають студенти престижних ВНЗ України та Російської Федерації. Асоціація юридичних ВНЗ країн СНД щороку виділяє 20 стипендій кращим студентам університетів-членів асоціації для участі у маріупольській академії. За підсумками роботи Літньої академії всі слухачі отримують сертифікат Європейської організації публічного права. Подібним шляхом розвиваються й багато інших спільних освітніх програм і проектів МДУ.

Сьогодні більшість освітніх, наукових, культурних міжнародних програм Маріупольського державного університету є професійно орієнтованими та сприяють кращій підготовці фахівців. Протягом навчання студенти мають змогу відвідати інші країни, познайомитись з їх культурою, історією, традиціями. Мають можливість отримати сертифікати міжнародного зразка з італійської, новогрецької, інших мов на базі Італійського культурного центру, представництва міжнародної Спілки «Данте Аліґ'єрі», Екзаменаційного центру з новогрецької мови, інших представництв, які успішно працюють на базі МДУ. Всі ці фактори сприяють підвищенню конкурентоспроможності випускників Маріупольського державного університету на ринку праці не тільки України, але й інших країн світу. Так, щорічний відсоток працевлаштування випускників університету складає 90-95%.

Важливо відзначити, що випускники нашого університету практично вирішили кадрову проблему в Приазов'ї з таких педагогічних спеціальностей як: «Українська мова та література», «Мова та література (російська)», «Історія», «Дошкільне виховання», «Практична психологія», «Мова та література (англійська)», «Мова та література (новогрецька)», «Мова та література (німецька)» та інші.

Понад 500 випускників МДУ успішно працюють та продовжують навчання закордоном в понад 20 країнах світу.

Однією з наймасштабніших подій 2010 року стало проведення Днів Європи в Маріуполі, в тому числі й на базі МДУ. Візит дипломатичних представників країн ЄС (34 особи) до МДУ передбачав дебати європейських гостей зі студентами університету англійською мовою. Вперше в Донецькій області на базі ВНЗ проводилися Дні Європи. Університет відвідали послы Австрії, Великої Британії, Іспанії, Угорщини та ін країн (понад 10 осіб).

Голова Представництва ЄС в Україні Жозе Мануель Пінту Тейшера відзначив, що МДУ займає почесне місце в процесі євроінтеграції України.

Отже, розвиток ефективного міждержавного співробітництва на всіх рівнях – національному, регіональному, університетському – забезпечує не тільки обмін досвідом, але й розвиток нових конкурентних переваг, у тому числі й у галузі вищої освіти. В цьому контексті ми можемо вести мову про інтернаціоналізацію освіти, яка є важливим об'єктом державної політики, спрямованої на вирішення конкретних політичних, економічних, соціокультурних завдань.

На жаль, говорячи про інтернаціоналізацію вищої освіти в Україні не можна не відзначити ряд серйозних проблем, які не дозволяють оптимізувати участь країни у міжнародному розподілі праці:

1. Яскравим свідченням того, що національна вища освіта не достатньо сприяє конкурентоспроможності країни, є рівень оцінювання даного параметру в рамках загального рейтингу конкурентоспроможності країни. Україна займає тільки 56 позицію (сам показник складає 3,9 бала в діапазоні від 1 (погано) до 7 (добре)).

2. Суттєвою перешкодою на шляху інтеграції України до європейського освітнього простору є відсутність єдиної національної системи кваліфікації, що є однією з вимог Болонського процесу, учасником якого є Україна.

3. Не сприяють розвитку інтернаціоналізації вищої освіти чисельні організаційні процедури, пов'язані з системою визнання іноземних документів про освіту в Україні і навпаки визнання українських дипломів за кордоном: великою проблемою залишається оформлення в'їзних віз з метою навчання іноземних студентів в Україні та вітчизняних студентів за кордоном.

4. У цілому ж в Україні сьогодні відсутня єдина стратегія інтернаціональної вищої освіти, хоча досвід багатьох країн світу демонструє успішність застосування різних підходів у даному напрямку залежно від мети та завдань, які наразі постають перед державою.

Але, не зважаючи на певні проблемні питання сьогодні можна констатувати позитивні зрушення в цьому контексті. Так, активний розвиток міжнародних зв'язків, які сьогодні реалізує МДУ, сприяє успішній реалізації всіх інших напрямів діяльності університету: навчально-виховному процесу, науковим дослідженням, зміцненню матеріально-технічної бази тощо. Висока динаміка і результативність їх розвитку ще раз доводять, що реалізація інтеграційної взаємодії залежить від рішень не тільки урядових структур. Значний вклад в практичну реалізацію інтеграції України до європейського освітнього і наукового простору мають забезпечувати безпосередньо університети, науково-дослідні інститути тощо. Досвід діяльності Маріупольського державного університету демонструє успішну реалізацію різноманітних форм співпраці не тільки з університетами, а й міністерствами, дипломатичними установами, різноманітними державними і громадськими інституціями зарубіжних країн. Спільне проведення наукових досліджень, реалізація освітніх проектів, культурний обмін, взаємовідношення на особистому рівні – все це робить євроінтеграцію України незворотнім процесом, результатом якого стане високоякісна національна вища освіта, конкурентоспроможна на світовому рівні.

Стаття надійшла до редакції 09.03.2011 р.

K. V. Balabanov

PREPARATION OF MODERN, COMPETITIVE SPECIALISTS IN MARIUPOL STATE UNIVERSITY: EXPERIENCE AND PROSPECTS.

Mariupol State University experience in preparation of competitive specialists for the labor market of Ukraine and other world countries has been analyzed.

Key words: *international cooperation, internship, practical preparation.*